

YATIRIM İNDİRİMİNDE BİR SORUN

Prof. Dr. Hakkı ÖZEL

Ülkeler iktisadi gelişmelerini sağlayabilmek için yatırım yapmak durumuyla karşı karşıyadırlar. İster merkezi plana dayanan sosyalist ekonomiler, ister piyasa mekanizmasına dayanan kapitalist ekonomiler iktisadi büyüme ve kalkınma hızını belli bir seviyede tutabilmek için yaptıkları yatırımların büyüklüğü ve sektörler arası dağılımı arasında bir denge sağlamak zorundadırlar. Yatırımlar ve bunun sektörel dağılımı sosyalist ekonomilerde merkezi ve emredici bir plana bağlı olduğundan bu ekonomilerde yatırıma teşvik tedbirlerinden söz edilemez. Piyasa mekanizmasına dayanan kapitalist ekonomilerde yatırımlarla ilgili kararlar bir iktisadi kalkınma planına dayandırılabilir, bu planın önerileri kamu kesimi için emredici nitelikte olabilir. Özel kesim için yatırımlarla ilgili kararlarda kalkınma plan önerilerinin emredici özelliği kalkmaktadır, ve geniş ölçüde müteşebbislerin istikbâl hakkındaki düşünceleri, bekleme, talep tahminleri politik ve ekonomik istikrar, yönetici personel, ham madde, enerji, pazarlama imkânları gibi konular müteşebbisler üzerinde etkin rol oynar. Bu ve benzer unsurlar mevcut olmadığında müteşebbislerin yatırım yapma imkânları zayıflamaktadır. Ancak bu unsurların az veya çok mevcut olmaları halinde müteşebbisleri belirli sektörlerle yatırım yapmalarını sağlayacak teşvik unsurlarından söz edilebilir. İşte bu yatırımları teşvik tedbirlerinden biri de yatırım indirimidir. Şu halde bu incelememizin konusunu yatırım indirimi tatbikatında yatırım indirimi münhasıran öz sermayeden sağlanan veya karşılan yatırım miktarına uygulanmalıdır, deyiminin tanımı ve kapsamını açıklamaktan ibaret olacaktır. Ancak bu konuya açıklamadan önce kısaca yatırım indirimi ve özsermaye kavramları hakkında bilgi vereceğiz.

Yatırım İndirimi ve Özsermaye Kavramı :

Vergi Kanununda Yatırım İndirimi :

Yatırım indirimi ticari ve zirai kazanç elde eden işletmelerin dağıtılmayan kazançlarının kalkınma plânlarının uygun bulunduğu yatırımların realize edilmesi için harcanan fonların belli bir oranda vergiden istisna edilmesi anlamına gelmektedir. Türk Vergi Hukukuna yatırım indirimi 202 sayılı kanunun 16. maddesi ile 6 ek maddeden oluşan bir bölüm halinde ilâve edilmiştir. Bu kanun hükmüne göre «Ticari veya zirai kazançları üzerinden vergiye tabi mükelleflerin (Adi, kolektif ve adi komandit şirketler sermaye şirket ve kooperatif şirketler dahil) yaptıkları yatırımlar bu bölümde yazılı kayıt ve şartlar dahilinde ilgili kazançlardan indirilir. (Ek Md. 1) Kanunun ek 2. ci maddesinde ise yatırım indiriminin şumulü şu şekilde belirlenmektedir. a) İndirimin uygulanacağı kazanç Bilanço esasına göre tesbit edilmelidir. b) Yapılan yatırım D.P.T. nin hazırladığı kalkınma planlarına uygun bulunmalıdır. c) Yatırımlar belli hedefleri realize edecek yeni aktif değerlerin tedarik ve kuruluşu ile ilgili olmalıdır. d) Yapılan yatırım en az 250.000 lira olmalıdır. e) Yatırıma ait plan proje ve finansman hesaplarına ait hususlar D.P.T. nin mütelesi alınacak Maliye Bakanlığınca tetkik ve tasdik ettirilmelidir.

Ek Madde 3 te ise «Yatırım indirimi münhasıran öz sermayeden sağlanan veya karşılanan yatırım miktarına uygulanır. Bu maddenin uygulanmasında öz sermaye Vergi Usul Kanununun 192. nci maddesinde belirtilen kaynaklardır.

Zirai yatırımlarda, kamu idare ve müesseseleri bankalar, Türk Ticaret kanununa veya özel kanunlara göre kurulan kurumlar, teşekküller ve kooperatifler tarafından çiftçilere verilen krediler yatırım indirimi ile ilgili hükümlerin uygulanması bakımından öz sermaye gibi mütalâa edilir.

Yatırım indiriminin nisbeti yukarıdaki fıkraya göre indirimden istifade edecek yatırım miktarının % 30 udur. Bu nisbet zirai yatırımlar ile bölge kalkınması ile ilgili yatırımlarda % 40, Geri kalmış bölgelerde bu nisbet % 50 dir».

Ek 4. ü madde de ise yatırım indiriminin başlangıcı ve uygulam süresini belirlemektedir. Buna göre yatırım indiriminin

den faydalanacak miktarlar, yatırımın öz sermaye ile sağlanan veya karşılanan kısmına indirim nisbetlerinin uygulanması ile bulunur. Her yıl bu şekilde yapılan indirimler toplamı, genel yatırım toplamında öz sermaye ile sağlanan veya karşılanan kısmın toplamına indirim nisbetinin uygulanmasıyla bulunacak miktarı geçmez.

Öz sermayenin Mahiyeti (1)

Vergi Usul kanunumuzun 192. ci maddesine göre; envanterde yer alan değerler tasnifli bir şekilde bilançoda kendini gösterirler. Bilançonun Aktif toplamı ile borçları arasındaki fark öz sermaye olarak karşımıza çıkar. Vergi Usul Kanunumuzun 192. maddesindeki esaslar göre Bilançonun aktif toplamının üzerinde biraz durmak icap eder. Bilançonun aktif toplamından gerçek olmayan aktifler çıkarılınca geriye gerçek aktif toplamı kalacaktır. Bilançonun aktifinde yer alıpta gerçek aktif olmayan kalemler şunlardır.

— Zararlar (geçmiş yıl zararları ile cari yıl zararları)

— Ödenmemiş Sermaye : Pasifte yer alan sermaye kalemini düzenleyici bir hesap niteliğindedir. Bir kısım yazarlar ödenmemiş sermayeyi gerçek aktif sayarlar. Zira Ticaret Kanunu hükümlerine göre şirketin ortaklarından sermaye alacakları üçüncü şahıslardaki alacaklar gibi bir alacak hüviyetindedir. Bu bakımdan gerçek aktiftir. Ancak bir kısım yazarlar ise bu görüşe katılmamaktadır. (ki bizde aynı görüşteyiz. Çünkü Öz Sermayenin tarifini yapan Vergi Usul Kanunu şöyle der (md. 192) Aktif toplamı ile borçlar arasındaki fark müteşebbisin işletmeye mevzu varlığını teşkil eder. Bu ifade ile müteşebbisin işletmesine koymuş olduğu varlığına yani öz sermayesine belirtir. Yakın müteşebbisin henüz taahhüt safhasındaki sermaye kısmını öz sermayenin bir sözü olarak görmek mümkün değildir.

— Müteşebbislerin işletmeye olan borçları Şahıs işletmelerinde ve Adi ortaklıklarda işletme sahibinin işletmeye olan

(1) Bu konuda bkz. Yılmaz Özbacı, Vergi Usul Kanunu Yorum ve Açıklamaları Sermet Matbaası İstanbul, 1975, s. 292-296. Gelir ve Kurumlar Vergisi izahları ve Beyanname düzenleme kılavuzu Sebat Matbaası 1974 İstanbul, s. 23-29.

borcu, işletme için gerçek bir alacak değildir. Çünkü öz sermaye, müteşebbisin işletmeye mevzu varlığı olduğundan, işletme sahibinin işletmeye olan borcu özsermayeyi azaltıcı bir niteliktedir. Bu bakımdan bu tür borçlar gerçek bir borç sayılmaz.

— İlk tesis ve taazzuv giderleri

— Tahvil ihraç primleri

Tahvillerin nominal değerlerden aşağı bir fiatla satılmaları halinde aradaki fark aktifleştirileceğinden bu aktif türü de gerçek aktif değildir.

Gerçek aktifin tesbitinden sonra ikinci aşamada yapılacak iş net aktifin bulunmasıdır. Gerçek aktiften pasifte yer alan aktif değerleri tanzim eden unsurlar düşünülünce net aktif ortaya çıkar.

Pasifte yer alıpta aktif hesapları düzenleyen unsurlar şunlardır :

— Amortismanlar

— Karşılıklar

— İtfa ve tükenme payları

Net aktifin de bu şekilde tesbitinden sonra işletmenin üçüncü şahıslar olan borçları da bu net aktiften indirilerek öz sermaye bulur. Ancak borçlar konusunda bir noktaya dikkat etmemiz icap edecektir. O da, şahıs ve adi ortak işletmelerinde işletme sahiplerinin işletmeye olan borçları da gerçek bir borç olmamaktadır. Dolayısıyla bu tür işletme borçları diğer üçüncü şahısların borçlarına dahil edilmez.

Yatırımların Öz Sermaye ile Karşılanması veya Sağlanması:
(2)

Bir yatırımın yatırım indiriminden istifade edebilmesi için o yatırım kadar işletme bünyesinde öz sermayenin bulunması kâfi değildir. İlâve şartlar aranmaktadır. Ki, bu şartın en önem-

(2) Bu konuda bkz. Recep Turgay, Gelir Vergisi Kanunu ve Tatbikatı Cilt 1, İstanbul 1976, s. 403. Yılmaz Özbalcı Gelir Vergisi Kanunu yorum ve açıklamaları Sermet Matbaası, İstanbul 1976, s. 229-238.

İsı yatırımın öz sermayeden karşılanması veya sağlanması icap etmektedir. Mükellef bu vergi istisnasından istifade edebilmek için yapılan yatırımın öz sermayeden sağlanan veya karşılanan kısmının tesbiti gerekmektedir. Bu incelemede önemli olan husus işletmede mevcut özsermayenin ne kadarı yeni yatırımlara ayrılabilir niteliktedir, sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Serbest (Bağı Olmayan) Öz Sermayenin Tesbiti :

O halde ilk yapılacak işleri dönem başında, yatırım indiriminden yararlanacak olan işletmenin, öz sermayesini tesbit edeceğiz. (Bu tesbit işini daha önce anlattığımız şekilde yapacağız). Tesbit edilen dönem başı öz sermayesinin işletme bilançosunun aktifinde yer alan hangi unsurlara ayrıldığının tesbiti icap etmektedir. İşletmenin bağı değerleri öncelikle öz sermaye ve uzun vadeli borçlardan karşılanması bir işletmecilik kuralıdır. Özsermayenin bağı değerlerini karşıladıktan sonra geriye kalan kısmı bağı olmayan öz sermayedir.

Bağı değerler nelerdir? kısaca bu hususa değinelim.

— Sabit kıymetler: İşletme bünyesinde bir faaliyet döneminden daha fazla sürede kullanılan ve gelecek hesap döneminde paraya çevrilmesi beklenmeyen değerlerdir. Bunlar arasında modeli sabit kıymetler (Arsa, arazi, bina, tesisat, makina, döşeme, demirbaşlar, taşıt araç ve gereçleri, yapılmakta olan yatırımlar gibi) ve Maddi olmayan sabit kıymetleri (telif hakkı, imtiyaz hakları, patent ve lisans hakları gibi) sıralamak mümkündür.

— İştirakler : Bir işletme kaynaklarının bir kısmını diğer işletme veya işletmeleri kontrol altına almak gelir elde etmek gibi çeşitli gayelerle yatırımasıdır. Bundan kasıt uzun vadeliştir. İştiraklerin kısa zamanda paraya çevrilmesi amacı yoktur.

— Depozito ve teminatlar

— Orta ve Uzun vadeli alacaklar. Bu alacakların da bir yıl içerisinde nakde çevrilmesi mümkün değildir. Bunlar arasında bir yıldan fazla bağı kalma şartıyla müşteriye verilen avanslar uzun vadeli tahviller uzun veya orta vadeli müşteri alacakları sayılabilir.

Şu halde işletmenin dönem başında tesbit edilen özsermayesi önce bu bağlı değerleri karşılamalıdır. Ancak şu noktayı da gözden uzak tutmamak gerekir. Eğer bu bağlı değerlerden bir veya bir kaçını için daha önce uzun vadeli borç anlaşması yapılarak temin edilme cihetine gidilmişse, bağlı değerler önce uzun vadeli borçla karşılandıktan sonra geri kalan kısmı için öz sermayeye müracaat etmelidir. Bağlı değerleri karşılayıpta arta kalan öz sermaye serbest öz sermaye olacaktır.

Bu şekilde dönem başında serbest öz sermaye tesbit edildikten sonra dönem içerisinde yatırıma ayrılabilir. Fonlarda belirlenince bunların toplamı yatırıma sevkedilebilir serbest ön sermayeyi oluşturacaktır.

Dönem İçerisinde serbest öz sermaye hareketleri

Serbest öz sermayeye dönem içi ilâveleri şöyle sıralayabiliriz.

- Dönem kârı : İşletmenin yatırım yaptığı dönem elde edilen kârlar.
- İşletmenin öz varlığına işletme sahip veya sahiplerince dönem içerisinde yapılan nakit ilâveler. Örneğin ödenmiş sermayenin ödenmesi, sermayenin arttırılması veya şahıs işletmelerinde işletme sahiplerince işletmeye borç verilmesi gibi haller.
- İşletme bünyesindeki bağlı değerlerin satılarak likit hale dönüştürülmesi : Burada dikkat edeceğimiz bir nokta var ki bağlı değerlerin amortisman yoluyla likit hale dönüştürülmesi yatırıma sevkedilebilen serbest öz sermaye olarak kabul edilmemektedir.

O halde işletmede bir binanın satılması neticesi elde edilen nakit yatırıma sevkedilen serbest öz sermaye olarak nitelene bilmektedir.

Serbest Öz Sermayenin Dönem İçi Azalışları :

- Dönem zararı işletmenin öz kaynağı zarar kadar azalmış demektir.
- İşletmenin Vergi borcu ödemeleri Örneğin Kurumlar vergisi borcunun ödenmesi, kurum kazancından gelir vergisi stopajı yapılması gibi

- Dönem içerisinde dağıtılan temettüer ve ödenen ikramiyelerde serbest özsermayeyi azaltıcı niteliktedir.
- Yatırım indiriminden istifade etmeyen diğere sabit kıymet alımları
- Sermaye azaltılması nakit çekmeler yoluyla yapılırsa dönem içerisinde o kadar serbest öz sermaye azalmış olacaktır.
- Dönem içerisinde yapılan uzun vadeli borç ödemeleri.

Şu halde dönem içerisinde yukarıda sayılan unsurlarda tesbit edildikten sonra geriye kalan serbest öz sermaye miktarı bile tam anlamıyla yatırım indiriminden istifade edecek nitelikte bir serbest öz sermaye değildir. Çünkü bir işletme, günlük faaliyetlerini devam ettirebilmesi için işletme sermayesine ihtiyacı vardır. İşletme sermayesi ise cari aktiflerle kısa vadeli borçlar arasındaki müsbet fark olmaktadır; İşte işletme bu işletme sermayesini de birikmiş amortismanlar ve serbest öz sermayeden sağlayabilmektedir.

Yatırıma sevk edilen ve yatırım indiriminden istifade edebilecek öz sermaye bu ince hesaplamaların yapılması sonucu ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ

Kanımızca mükelleflerin yatırım indiriminden istifade etmelerini temin için kanun koyucunun gösterdiği bu uzun ve karmaşık yol hem mükellefe ve hem de vergi inceleme elemanına büyük güçlükler çıkarmaktadır. Ayrıca vergi ihtilaflarına neden olmaktadır.

Vergi kanunlarının açık anlaşılır ve basit olması temel ilkelere biri olmasına rağmen güçlkle uygulanabilen kamu hükümlerinin vergilerden arındırılması gerekir.

Yatırım indiriminin öz sermayeden sağlanan veya karşılanan yatırımlara uygulanması esası yerine, yapılan toplam yatırımların işletme özsermayesinin belli bir yüzdesinin genel olarak özsermayeden sağlanan veya karşılanan yatırım gibi muamele görmesinde fayda vardır. Bu şekilde bir uygulamanın yapılması işletmeler açısından olduğu kadar vergi inceleme elemanları açısından da açıklık ve rahatlık sağlayacaktır.